

ЛЮДИНА І БОГ У ТЛУМАЧЕННІ АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА

Крутий Ю.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

В статті розглядається творчість Аврелія Августина, одного з найяскравіших представників філософії Середніх віків. Природа людини і Бога – найбільш актуальна і фундаментальна проблема філософського знання. Августин Блаженний, відкрив нам нове бачення особистості (персона) та її зв'язку з надприродним Богом.

Ключові слова: людина, Бог, природа, рефлексія.

Постановка проблеми. Коли ми говоримо про людину, її особистість, ми завжди стикаємось з проблемою істинності критеріїв, її характеристики. Зрозуміло, що людина як творіння Боже, відбиває Його образ. При цьому виникає питання, якщо елемент божественного присутній у кожній душі, то така присутність мала б удосконалювати людину в моральному розвитку й духовному зростанню. Але ми бачимо, що це не завжди так. Дуже важко сучасному досліднику знайти відповіді там, де їх не існує. В силу цього у даному дослідженні ми звертаємось до богословської і філософської спадщини блаженного Августина, як представника західного християнства, який дав оригінальне трактування природи людини і Бога.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В розвідці розглядаються важливі історико-філософські доробки О. Александрової, Е. Жильсона, О. Лосева, Г. Майорова, С. Неретіної.

Сучасний дослідник Г. Майоров говорить про те, що «світогляд Августина є архетипом, на який орієнтувались всі філософи-іконописці західноєвропейського Середньовіччя. Саме тому, аналіз його світогляду є водночас аналізом основних вимірів (измерений) ранньосередньовічної думки... Святого Августина не можна назвати гонителем античної культури, а навпаки, повноправним представником і тонким поціновувачем її. Навіть в «Градї Божому» та в перших своїх книгах, він цитує римських поетів та грецьких філософів набагато частіше, ніж Біблію. Демонструє повагу до античної культури своєю ерудицією і самим способом її використання» [1, 515].

Російський вчений, спеціаліст середньовічної філософії С. Неретіна зауважує: «Спочатку Августин розумів Бога тілесно, проте згодом розумів Його як Дух. ... Суб'єктивність – необхідна умова особистості. При цьому персоною називається і Божественна Персона, і людина. Через єднання в Бозі особистість людини не лише не придушувалась, але й була задана надприродна основа для її розвитку... Внутрішня людина починається з любові до Бога» [1, 784].

Російський філософ О. Лосев стверджує: «Августин користується новим терміном, який у систематичній формі не був знайомий ніякому неоплатонізму, тому не був відомий кападокійцям. Це термін – persona, тобто «особистість»... Особистість в її августинівському розумінні мала всі риси неоплатонівської першоєдності. Також термін «особистість» був досить глибокою відповіддю на християнське віровчення про особистість, котрий вище всього і навіть вище самого космосу» [1, 824].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїй статті я прагну показати вплив Середньовіччя на творчість Августина, сформулювати основні ідеї, що стосуються проблеми природи людини та Бога в тлумаченні Августина Аврелія. До мене про блаженного Августина писали

та говорили багато, проте кожен безпосередньо повинен читати твори великого діяча Середньовіччя, Августина та вникати в його творчість.

Цілі статті. Основними цілями моєї статті є:

1. З'ясування ролі творчості Августина в Середньовіччі та сьогоденні.

2. Визначення природи людини та Бога в тлумаченні святого Августина.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою філософії середньовіччя є високий рівень одухотвореності всіх сфер людської життєдіяльності християнством. Теології (вчення про Бога) підпорядковувалися всі форми знання, в тому числі й філософія. Філософському знанню ставилися певні орієнтації: природа розглядалася як «образ і подоба духа», а людина – як «образ і подоба Бога» – одухотворена, творча, а не просто тілесна істота. Реальність предметного світу – неістотна реальність, істинною реальністю є духовна сутність. Зовнішні, тілесні характеристики людини є неістотними, головне – духовні характеристики людини. Світ – це двоїсте буття: справжнє – Божественне, духовне, вічне і несправжнє – людське, тілесне, земне, гріховне і смертне. Бог – джерело духовності, а найголовнішою системою знань є теологія, що розкриває суть буття. Тому теології повинна підпорядковуватися філософія.

Як стверджує Г. Майоров: «Середньовіччя, це епоха, коли на зміну освіченому юристу, ритору, граматику чи поету, що символізували колись римську культуру, прийшли церковний проповідник і релігійний демагог, монах і аскет, коли римські театри та рошти (*ораторська трибуна на форумі в Давньому Римі* – Ю. К.) почали отримувати той покинутий та антикварний вигляд, який вони мають тепер, а поруч з ними почали будувати собори та монастирі, що на деякий час відмежували себе від «світла» світської культури» [1, 522].

Середньовічна філософія починається періодом апологетики, представники якої агресивно виступали із критикою античної культурно-філософської спадщини. До відомих апологетів II-III ст. належать Тертуліан, Юстин, Климент, Татіан, Ориген. Апологетики виступали проти утилізму на християнство як з боку світської влади, так і з боку «язичницьких», тобто античних філософів. Деякі твори апологетів були спрямовані проти ранньохристиянських ересей. В боротьбі проти античної культури апологетики поступово перейшли до заперечення не тільки філософії, але й розуму взагалі. Тертуліану належить відомий вислів: «Вірую, тому що абсурдно». Але, незважаючи на вороже ставлення до античної філософії, апологетики все ж не могли уникнути її впливу. Факти збігу деяких положень християнського віровчення з ідеями античної філософії, апологетики пояснювали впливом християнства на філософію.

Виразною спробою філософського обґрунтування християнського світогляду є патристика, котра

була визнана офіційно церквою у філософії, та розроблялась «батьками церкви» (Василь Великий, Григорій Нисський, Августин Блаженний, Іоанн Дамаскін, Афанасій Олександрійський та ін.). Вони і сформулювали висхідні принципи середньовічної манери філософування.

Одним з найбільш яскравих представників папистрики був Аврелій Августин (354-430 рр.). Світогляд Августина глибоко теоцентричний: в центрі його роздумів – Бог як творець усього сущого. Проблеми Бога та його ставлення до світу в Августина є центральним.

Філософ-богослов ще в дитинстві засвоїв деякі релігійні уявлення, однак його батьки основну увагу зосередили на його світській кар'єрі та доклали усіх зусиль, щоб він здобув гуманітарну освіту, котра б забезпечила успішну кар'єру вчителя, юриста чи урядовця.

Велику роль у становленні Августина як особистості відіграла його мати – свята Моніка. З часом її лагідність, покора і молитви вплинули на Патріцію, що прийняв християнство, і на його матір. Колишні формальні стосунки цієї пари переросли в теплу духовну прихильність. Шлюб приніс трьох дітей: Августина, Навігія і Перпетуа. У дитинстві Августина готували до Хрещення, але не охрестили. Мати завжди говорила йому про любов Божу і розповідала про свою віру. Овдовівши у віці 40 років св. Моніка вирішила цілком присвятити себе Богові, відмовилася від мирських радощів, допомагаючи бідним і сиротам, не забуваючи при цьому про свій материнський обов'язок, виховання і навернення свого примхливого сина.

Деякі мислителі поділяють життя блаженного Августина на три періоди:

1) від народження до хрещення – характеризується впливом античної (неоплатонівської) догматики, написаними філософськими діалогами «Проти академіків» (скептиків), «Про порядок» (386р.) – перша праця в якій подано обґрунтування семи вільних мистецтв, підготовленими циклами вивчення філософії «Монологи» (387р.), «Про блаженне життя»(386р.), «Про кількість душі»(388-389рр.), «Про вчителя»(388 -389рр.), «Про музику»(388-389рр.), «Про безсмертя душі»(387 р.), «Про істинну релігію»(390р.).

2) прийняття священства. Августин цікавиться ексегетикою Святого письма, особливо приділяє увагу тлумаченню першої книги Старого Завіту – Буття, а також послання апостола Павла. Пише «Сповідь»

3) священниче і єпископське служіння. Третій етап – Августин займається питаннями генезису світу, а також есхатологією. Пише твір під назвою «Град Божий».

Професор Г. Майоров поділяє життя теолога Августина на два етапи:

1. Перший етап – навернення в християнство – це період філософських пошуків, сумнів та коливаний, життєвих перемін, нестійкості волі, душевного неспокою. Результати цього періоду Августин підводить в автобіографічній «Сповіді» – найбільш щирому та психологічно наповненому творі.

2. Другий – початок 80-х років IVст., позначений філософським догматизмом, стабілізацією життєвих та теоретичних позицій, консерватизмом волі, душевною рівновагою і впевненістю в своїй правоті. Цей період також завершується певною сповіддю – твором «Перегляди».

«На першому етапі Аврелій Августин переживає за власну долю, а на другому – за історичну та есхатологічну долю людства» [1, 516-517]. Автор

стверджує, що Августин обравши шлях християнського пастиря і проповідника, робить авторитет Церкви вищим арбітром свого мислення та відмовляється від будь-яких інтимних симпатій.

Гаряче стремління до досягнення мудрості охопило його після прочитання діалогу Цицерона «Тортензій» (до нашого часу збереглися тільки фрагменти). Це спонукало його до прочитання Біблії, оскільки він пам'ятав, як мати підносила мудрість цієї книги, і як вона вшановувала Христа. Однак істину в той час він знайшов не в Церкві.

На його тодішній погляд, релігія християн була недостатньо раціональною і філософською, а мова перекладу Біблії видалася грубою, темною і далекою від античних аналогів. Тоді Августин звернувся до маніхейства, на той час популярного. Августин говорить: «*Quaerunt unde malum, in qua quaestione saepe auditjres erigunt ad quarendum*». («Питають звідки зло, і таким чином спонукають слухачів задавати питання»). Суворі аскетичні моральні маніхейства виключали завоювання ним широким народних мас. Недоліком була також відсутність богослужінь, без яких неможливо вплинути на широкі народні маси. Вадою був також погляд на людину, як на творіння диявола. Дуже важка і заплутана космогонія поганського характеру – вражала християнських богословів. Г. Майоров наголошує, що «Августин зійшовся з маніхеями відразу після першого знайомства з текстом Біблії (точніше, з старозавітною книгою Буття) що закінчилось повним розчаруванням. Зречення від маніхейства знаменувалось для Августина трьома «одкровеннями», що послідовно змінювали один одного:

1) Встановлення неспроможності маніхейської теорії.

2) Відкриттям у неоплатоніків нової, протилежної маніхейській, теорії походження зла (зло не є реальністю).

3) Виявленням алегоричного та історичного способів тлумачення Біблії, що виключає недоладності (несообразності) буквального її прочитання» [1, 545].

З точки зору Августина, історія розімкнута жертвою Христа. Остання дала початкову точку відліку новому часу, в якому долається замкнутий горизонт античної долі.

У «нової» історії є мета, в якій є справедливість і правда. В світлі Нового Заповіту історія постає як процес, направлений до спасіння людини, в якому Бог – мета, людина – шлях. Кожний історичний момент стає унікальним і вирішальним з точки зору завдання спасіння. Лінійність історії для вчителя Церкви, її початок і кінець – це, передусім осмисленість історії. Августин саме тому і не сприймає історичного циклізму, бо у ньому не має змісту. Не має змісту сама жертва Христа – Сина Божого яка, в розумінні християн, раз і назавжди була принесена за гріхи людства. Основою ж для цієї осмисленості історії є божественне піклування про людину, божественне провидіння. Воїстину, виступаючи родоначальником європейського персоналістичного й історичного пізнання, видатний німецький теолог Адольф Гарнак називав Августина «першою сучасною людиною», адже завдячуючи його геніальності на ґрунті християнського Одкровення була вперше чітко проголошена ідея особистості. Можна впевнено сказати, що блаженний Августин був першим «екзистенціалістом»: він перший відкрив особливу сферу трагічного людського «існування», як буття на грані між світом і Богом.

Отже особистий досвід Богопізнання та істинне «переродження у Христі» за молитвою матері, стали для Блаженного Августина найважливішим

життєвим звершенням, що відкрив шлях і йому, та тим, хто вивчає його життя, до самозаглиблення, критичної переоцінки, духовного та інтелектуального зростання.

Християнській основі своєї філософії Августин надавав великого значення. Оскільки Бог є центром філософського мислення, то світогляд Августина Аврелія був теоцентричним. Бог є найвищою сутністю, тільки його існування витікає з власної природи, все інше з необхідністю не існує. Він єдиний, існування якого незалежне, решта існує лише завдяки божественній волі. Бог є причиною існування будь-якого сущого, всіх його перемін; він не тільки створив світ, але й постійно його зберігає, продовжує його творити.

Бог є також найважливішим об'єктом пізнання, оскільки пізнання мінливих, релятивних речей безглузде для абсолютного пізнання. Бог є причиною пізнання, він вносить світло в людський дух, в людську думку, допомагає знаходити людям правду. Він є найвищим благом і причиною будь-якого блага. Так само як усе існує завдяки Богу, так і кожне благо виходить від Бога. Спрямованість до Бога для людини є природною, і тільки через єднання з ним людина може досягнути щастя.

Як зауважує сучасний дослідник В. Кремень, «Душа у вченні Августина є самотньою субстанцією, яка не може бути ні тілесною властивістю, ні видом тіла. Вона не містить у собі нічого матеріального, володіє лише функцією мислення, волі, пам'яті, але не має нічого спільного з біологічними функціями. Від тіла душа відрізняється досконалістю, яка обумовлюється тим, що душа близька Богу і безсмертна. Душа, а не тіло пізнає Бога. Перевага душі над тілом вимагає, щоб людина турбувалася про душу, пригнічуючи прагнення до чуттєвих насолод» [2, 255].

Істину про Бога не може пізнати розум; її може пізнати лише віра, яка радше належить до волі, ніж до розуму. Підкреслюючи роль почуттів або серця, Августин стверджував єдність віри і пізнання. При цьому він прагнув не піднести розум, а лише доповнити його. Віра і розум взаємно доповнюють одне одного. «Розумій, щоб міг вірити, віруй, щоб розуміти» – це положення відповідає духові християнства, і на цій основі могла будуватися наступна фаза – схоластика.

Дослідження вічного духовного буття Бога, постійної мінливості, загибелі одиничних речей та явищ привели Августина до проблематики часу. Відповідно до його розуміння, час є мірою руху та змін, властивих усім «створеним» конкретним речам. Перед створенням світу часу не існувало, але він проявляється як наслідок божественного творення. Міру зміни речей дав Бог. Августин пояснює виміри часу: минуле, теперішнє і майбутнє. Ні минуле, ні майбутнє не мають дійсної орієнтації, вона властива лише теперішньому, завдяки якому щось може мислитись як минуле або майбутнє. Минуле пов'язане з людською пам'яттю, майбутнє полягає в надії. Тільки Бог раз і назавжди поєднує теперішнє з минулим і майбутнім.

Важливою є концепція єдності людської і божественної історії, які спливають у протилежних, але взаємно нероздільних сферах, змістом яких є битва двох царств (градів) – божого і земного. Божий град – це частина людства, яка своєю морально-релігійною поведінкою заслужила у Бога спасіння і милосердя; в земному граді залишаються люди самолюбні, жадібні, егоїстичні, які забули про Бога. Божий град поступово зміцнюється в суспільно-історичному розвитку, зокрема після приходу Ісуса Христа.

Августин заснував принципи нової християнської філософії. Він подає Бога як нескінченність, а світ – як продукт надприродної сили і творення милості. Творчість мислителя була сполучною ланкою між філософією Платона і мислителями середньовіччя. Августинівська традиція тривалий час вважалась єдиною ортодоксальною філософією, аж до XIII століття – до часу, коли Тома Аквінський створює нову модель ортодоксального філософського вчення.

Августин розвив визнане на Заході офіційним вчення про первородний гріх і про божественну благодать, в силу якої людство отримує надію на порятунок. Він розробив нову хронологію історії, засновану на так званих шести вікових проміжках світу. Нову християнську концепцію історії, яку створив Августин відрізняли від античної також лінійне сприйняття часу, який в очах віруючих мав початок і кінцеву ціль, а також універсалізм у підході до людства, яке розглядалось як потомство. Це потомство бере свій початок від єдиного коріння і втягнуте у всесвітньо-історичний процес розвитку.

Наука підпорядкована мудрості, оскільки навчає лише вмінно користуватися речами, в той час як мудрість орієнтує на пізнання вічних божественних справ і духовних об'єктів. Звідси виводиться теза про незаперечну першість віри перед розумом (віра передує розумінню) і, зрештою утверджується беззастережний авторитет церкви як останньої інстанції у ствердженні будь-якої істини.

Августин у «Сповіді» відкрив новий предмет дослідження – переживання людини, внутрішню духовну особу. Греки не знали сфери внутрішніх переживань як чогось самотійного. Для них особа виявляла себе через дію. З моменту, коли зовнішня діяльність стала регламентованою, коли релігія загострила моральні почуття, самі помисли, порухи душі почали сприйматися, як дія. Християнство не тільки відкрило, а й розбудувало цю внутрішню духовну особу. Августин дав цікавий аналіз часу, виходячи із структури внутрішніх переживань. У душі він розрізняє три настанови: чекання, спрямоване в майбутнє; увагу, пов'язану із сучасним; пам'ять, яка утримує минуле. Завдяки цим настановам душа «конститує», творить час. Час, на думку Августина, існував би навіть за умови існування однієї лише душі. Ідея «конституювання» часу на основі внутрішніх переживань набула популярності у філософських течіях XX ст. – феноменології та екзистенціалізму.

Висновки та пропозиції. Величезну роль в історії Середніх віків та в сьогоденні займає творчість Августина Блаженного, котрий відкрив нове бачення особистості (персони) та її зв'язку з надприродним Богом В праці "Про Град Божий" Августин сформулював теорію абсолютного панування божественного приречення у світі. Щодо існування свободи у людини, то Августин не заперечував цього, але в той же час безмежна влада божества могла проявити себе в ході історичних подій. Таким чином, мислитель теоретично обґрунтував можливість чуда, віра в яке стане характерною рисою середньовічного світогляду.

Отже, християнська філософія св. Августина справила величезне значення на релігійні догмати церкви, на ідеологічний світ Середньовіччя та загалом на культуру і філософську науку.

Такими були основні, але далеко не всі переконавання Аврелія Августина. В наступних розвідках планується виділити основні ідеї творів Августина та їх вплив на сьогодення.

Список літератури:

1. Августин: Pro et contra / Личность и идейное наследие блаженного Августина в оценке русских мыслителей и исследователей. Антология Издательство Русского Христианского гуманитарного института, Санкт-Петербург, 2002, 972 с.
2. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник /В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. 528 с.
3. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 2. Средневековья. – ТОО ТК «Петрополис», 1994. – 368 с.

Крутий Ю.М.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франка

ЧЕЛОВЕК И БОГ В ТОЛКОВАНИИ АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА**Аннотация**

В статье рассматривается творчество Аврелия Августина, одного из самых ярких представителей философии Средних веков. Природа человека и Бога – наиболее актуальная и фундаментальная проблема философского знания. Августин Блаженный, открыл нам новое виденье личности (персоны) и ее связи со сверхприродным Богом.

Ключевые слова: человек, Бог, природа, рефлексия.

Krutiy J.M.

Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobycz

A MAN AND A GOD IN THE INTERPRETATION OF AURELIUS AUGUSTINE**Summary**

This article considers works of Aurelius Augustine, one of the brightest representatives of the Middle Ages philosophy. Human nature and nature of God – is the most fundamental and actual problem of philosophy.

St. Augustine opened a new vision of the individual (persons) and its connection with the supernatural God.

Key words: man, God, nature, reflection.